

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄԱՐՏ

Տարեկան գինը 5 րուբլ, կէ՛ս տարւանը 3 րուբլ:

Քիֆիլուս Գրիգոր Են խմբագրութեանը և պ. Ծառուկեանի խմբագրութեանը:

Օտարադարձացիք զիմում են ուղղակի
Тифлис, Редакция „Масакъ“

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 9—12 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերէն):

Յայտարարութիւնները ընդունուում են ամէն շաբաթ:

Յայտարարութիւնները համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառից մի կոպէկ:

ԽՆԴՐՈՒՄ ԵՆՔ ՄԵՐ ԹԷ ԹԻՖԼԻՍԻ, ԹԷ
ԳԱՒԱՌՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐԻՑ ԾՈՒՏՈՎ
ՀԱՍՑՆԵՆ ԵՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆԸ «ՄԱՐՏ» ՆԵՐ-
ԿԱՑ ԹԻՒ ԻՐԱՆՑ ՏԱՐԵԿԱՆ ՎՃԱՐԸ

ԲՈՎԱՆԴԱԳՈՒԹԻՒՆ

Ծանուցում.— Ինչ է պատճառը.— Երբ ինչ
տեսութիւնն է. Թիֆլիսի փոխադարձ կրօնական
ընկերութիւնը. Նամակ երկանից. Ներքին լուրեր.
— Արտաքին տեսութիւնն է. Ֆրանսիայի օրի-
նակները. Բժշկական դպրոցի հիմնադրութիւնը
Ճրնէփում. Աւստրո-Ունգարիա. Նամակ Գալ-
լէփցի. Արտաքին լուրեր.— Խառն լուրեր.—
Յայտարարութիւններ.— Տեղեկացոյց.— Բան ա-
սիրական. Կրթութեան խնդիրը հայոց մէջ:

ԻՆՉ Է ՊԱՏՃԱՌԸ

Իւրաքանչիւր հասարակութիւն քաղաքա-
կրթութեամբ, հասարակական զարգացումով, լու-
սաւորութեամբ, բարոյութեամբ է իր զարգացման ոյժը
զընտելուողով իր միջից, իր սեփական ջանք-
ջանքով, իրան կազմող տարրերից:

Այդ տեսակ հասարակութեան մէջ էլ կայ
հակասութիւն, գոյգէ երկպառակութիւն հին
և նոր սերունդի մէջ, բայց նոր սերունդը ի-
նում է յաջորդ հին սերունդի, նրա երեւոյթը
լինում է հետեւեւ հինի:

Այդ տեսակ հասարակութեան մէջն էլ
լինում են սաստիկ փոփոխութիւններ, յիշա-
փոխութիւններ անգամ,— բայց այդ երեւոյթ-
ները լինում են կանոնաւոր հետեւեւ հասա-
րակութեան ներքին, ինքնուրոյն զարգաց-
ման....

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴՐՈՐ ՀԱՅՈՑ ՄԷՋ

Ձմեռանից աճեցեալ Մամուլը կոչված ամսա-
գրի 1874 ամի սեպտեմբեր, հոկտեմբեր և դեկ-
տեմբերի համարները մէջ ուղարկութեան արժան
է մի յօդուած այս վերնագրով՝ «Կրթութեան խն-
դիրը հայոց մէջ»:

Խօսելով կրթութեան մասին, յօդուածագիրը
զանաւոր է՝ թէ արեւելքում մի ժամանակ իրանց
արհեստով, վաճառականութեամբ և գիտութիւ-
նով առաջին դերը խաղացող հայ ազգը, յետ մնա-
լով ժամանակի յառաջագիտութիւնից, այս օրուայ-
օրս ամենատարրին տեղին է բռնում միւս ջրիս-
տանայ ազգերի մէջ. Որովհետեւ, հայերը անշարժ
մնացին կրթութեան նոյն աստիճանի վերա, ինչ
որ էր քսան-յիստէն տարի առաջ. նրանք չաշխա-
տեցին ընթանալ ժամանակի հետ և ոչ նրա պա-
հանգիտեցեալներին համաձայն վերադարձեցին իրանց
զրոյթիւնը. Եւ այդպէսով հայ ազգը գրկուեցաւ
իւր ասպարէզից, տեղի տալով իրանից աւելի հը-
մուտ և քաղաքակրթութեան ազգերին:

Հայերի մի այդպիսի յետադիմութեան պատ-
ճառը յօդուածագիրը գտնում է զպրոցի մէջ:

Գպրոց և եկեղեցի—այդ երկու հիմնար-
կութիւնները սկզբից, թէ նիւթապէս և թէ բա-
րոյապէս, հայերի մէջ միացած են եղել ամենա-
սերտ կապերով. Գպրոցը շինուում էր եկեղեցոյ
մօտ, գպրոցը կառավարուում էր եկեղեցոյ եկամուտ-
ներով և եկեղեցականների ձեռքով. և այդպէս,
փոխադարձաբար լրացնում էին միմեկին պա-
հանջները:

Իսկ այդ ունէր իւր պատմական պատճառները.
Թողնեմք Հայաստանի ամենահին հիթանոսա-
կան անցեալը, երբ ժողովրդի կրթութիւնը քուր-
մերի ձեռքումն էր, անցնեմք այն դարերին, երբ
քրիստոնէութիւնը մուտք գործեց հայերի մէջ.
մենք կը գտնենք մի և նոյնը. Ժողովրդի ուսուցիչ
և դաստիարակ քուրմերի փոխարէն դաւում են
եկեղեցականները, որովհետեւ նրանք իրանց զար-

Որքան և միմեանց չը հասկանային հայր
և որդին մի քաղաքակրթութեան հասարակու-
թեան մէջ.— այնու ամենայնիւ որդին լինում է
հասարակական զարգացման մէջ հօրից յետոյ
հետեւալ քայլը, հասարակութեան քաղաքա-
կրթութեան սանդուխտի վրա նա լինում է
հօրից յետոյ հետեւեւ և ամենամօտիկ
աստիճանը....

Այդպէս է Աւստրալոյում, այդպէս է ի-
նում ամեն հասարակութեան մէջ, որ ինք-
նուրոյն, անհատական կերպով է զարգանում
և քաղաքակրթութեամբ:

Յիշեմք Ֆրանսիան XVIII-որդ դարում,
յիշեմք այնպիսի տիպի, ինչպէս Կոստ Մի-
լար և նրա որդին, Ֆրանսիական երկնի
յիշափոխականը, այդ երկուսի, Ֆրանսիայի
հին և նոր սերունդի ներկայացուցիչների մէջ
անվերջանալի երկպառակութիւնը, մինչև ան-
գամ հօր խիստ վարմունքը որդու հետ,—
այնու ամենայնիւ որդու զարգացումը երե-
ւում է մեզ հօր զարգացման հետեւեւ, միայն
աւելի առաջադէմ.... որդին դարձեալ
զարգացել է, իր բոլոր մտաւոր ոյժը ստացել է
ընտանիքում, հայրենիքում, իր հասարակու-
թեան դպրոցներում և համալսարանում, քա-
ղի է իր մօրերը իր մայրենի գրականութեան
և Ֆիլոսօֆիայի մէջ.... նա նախորդ սերունդի
ամենամօտիկ, ամենաքանկան յաջորդն է՝ նա
իւր առաջադէմ, ազատամիտ, յիշափոխական
մտքերով անգամ պարտական է իր շրջանին,
իր հայրենիքին:

Աւ որքան հակասութիւն և լինէր հինի և

զարգացումով աւելի բարձր էին քան հասարակ ամ-
բարը. Նրանք էին ուղղութիւն տալիս ժողովրդի
կեանքին. նրանց ձեռքումն էր ժողովրդի հոգին
և միտքը, և հետևապէս այն երկու գործիչները,
որոնք նպատակ էին հղում և մտքի կրթութեանը,
այսինքն—գպրոցը և եկեղեցին:

Բայց որովհետեւ եկեղեցականների մատակարա-
րած ուսումը աւելի բարոյական և կրօնական բնա-
ւորութիւն ունէր, այդ պատճառաւ նրանք միաց-
ւելի դպրոցը եկեղեցոյ հետ:

Իսկ կեանքը և ժամանակը չէին կարող համ-
բերել մի այդպիսի անքնական միաւորութեան.
Երկու բանից մէկը պէտք է լինէր,—կամ եկեղե-
ցականները պէտք է ենթարկէին աշխարհի պա-
հանջներին, թողնէին կրօնական ուղղութիւնը և
ժողովրդի իրական պէտքերին համաձայն վերա-
դարձնէին կրթութեան ձևը.—կամ դպրոցը պէտք է
ինքն իրան խզէր իւր կապը եկեղեցոյ հետ:

Այդպէս էլ եղաւ. Գպրոցը կորցն իւր կապերը
եկեղեցոյ հետ. Ով եղաւ այդ հերձուածի սկզբնա-
պատճառը.— Այդ հարցին պատասխանելու հա-
մար կը բերենք պատուելի յօդուածագիր Խոսքերը:

—Եկեղեցականն, ասում է նա, եկեղեցականն,
որ երկնային պատգամին հետեւելու տեղ, աշխար-
հային պատգամներու անտաք, որ ճշմարտապէս
գիտութեան և լուսաւորութեան կուսակից և հա-
զրոյց գտնուելու տեղ, տղիտութեան քարոյ և
կենդանի տիպար մ'եղաւ. Ուստի ժողովուրդն
իր հոգեւոր հովուին վրա չը տեսաւ այն ջանք որով
սովոր էր առաջնորդել և այլուր լոյս և յառաջա-
գիտութեան տարերք փնտռեց. Նոյն իսկ եկեղե-
ցականին պատկան պաշտօնն շատ պարագանե-
րու մէջ ինքն ստանձնեց և Գրիստոսի բանիկ հետ
եկեղեցոյ իրաւունքն ու սահմանը քարոզելու և
պաշտպանելու եղաւ. Այս հերձուածը՝ թէ և աղէ-
տալի մեր ազգին նկատմամբ, լուսոյ և խաւարի
մէջ, ժամանակիւ բերած, մէկ յիշափոխութիւն էր,
որուն անմտաւոր գտնուելով առհասարակ մեր
կրօնական դասն, միջնադարեան քաղաքականութեան
սպասարկութիւնը շարունակեց. ինչ եղաւ ասոր
հետեւեւ. թէ և մեր գպրոցներն տակաւին եկե-
ղեցեաց մօտ կը չլինուին, թէ և եկեղեցականն միշտ
իր նուիրական անուամբ կը չլիւնէր, թէ և եկե-

նորի մէջ, այդ տեսակ հանգամանքներում
հինը և նորը դարձեալ հասկանում են մի-
մեանց:

Այդպէս չէ այն հասարակութեան մէջ, որ
չունի իր սեփական, ինքնուրոյն, մտաւոր և
հասարակական կեանք, չունի գրականութիւն,
չունի ինքնուրոյն գիտութիւն, չունի կառա-
րեալ ուսումնարանական կազմակերպութիւն,
ստորին տարրական ուսումնարաններից սկսած
մինչև բարձր ուսումնարաններ, չունի վերջա-
պէս այն զարգացումը, որով կարող էր բաւա-
կանանալ, առանց օտար ոյժերից, օտար լու-
սաւորութիւնից օգուտ քաղելու....

Այդ տեսակ հասարակութեան մէջ նոր
սերունդը ստիպւած լինելով զարգանալ, կը-
թվի օտար կրթութեան արդիւններով, գուցէ
և բոլորովին օտար հոգի վրա, ընդունելով
ևւրօպական կրթութեան ամենանոր, ամենա-
վերջին հետեւանքները, վերադառնալով իր
հայրենիքը, տեսնում է որ իր և հին սե-
րունդի մէջ մի ամբողջ անդունդ կայ: Այդ
տեսակ դէպքում նորը, օտար, առաջադէմ
տարրեր իր մէջ ընդունած լինելով, չէ լինում
այլ ևս ամենամօտիկ հետեւեւ հինի, այլ
երկուսի մէջ զարգացման և համոզմունքների
տարբերութիւնը այնքան մեծ է լինում, որ
երկու հակասող ծայրեր կապելու համար, այդ
նորը այն հինից հետեւանքներ համար, հար-
կաւոր կը լինէր տեղաւորել երկուսի մէջ,
երեք, չորս գուցէ հինը սերունդ....

Այդ է պատճառը որ ինքնուրոյն կեանք,
քաղաքակրթութիւն չունեցող հասարակու-

ղեցոյ ժամկույր կամ զանգակն ժողովուրդն եկե-
ղեցին կը կոչէ, բայց քանանայ պարտ և պատ-
շաճ մատակարար և պատկառանք չազգեր, բայց
ժողովուրդն առանց ջնքմունքներովեան եկեղեցի
կը մտնէ: Ուրեմն մինչև որ եկեղեցին իր միջ-
թիւնը չը փարատէ, մինչև որ եկեղեցականն իր
կոչման վեհապետը ճանչելով չը դործէ, ոչ ազ-
գին վրա՝ որ օր ըստ օրէ նոր լուսաւորութեան
աչքը կը բանայ, և ոչ դպրոցներու վրա, որ կը
նկատի հին կապերը քակել, ներդրութիւն չը
պետի ունենայ:

«Յառաջագիտութիւնը կը պատժէ անձայն զինքն
անդիտողներն և կանգնում է լոկ հետեւեւ, սովոր-
ութեան և նախապաշարման յայտարար փառացի
տիպողներն: Եւ արդարեւ՝ եթէ հին ազնուականն
մի միայն իր ազնուականութեամբը, մեծատունն՝
մի միայն իր ոսկիովը, կրօնականն՝ մի միայն իր
վեհաբովը դորէին մարդկային ընկերութեան ակ-
նածութեան, երախտագիտութեան և պաշտման
վրա իրաւունք մը պահանջել, այն ատեն՝ հան-
ճար, գիտութիւն, հայրենասիրութիւն, կրօնասի-
րութիւն ունայն անուանելի պետի. դառնային և
պետի համալիրէն միայն անդունդն ուսկից հա-
նելու համար ոչ միայն խելք, ճարտարութիւն
և զանձեր, այլև արեան հիւղիւնը թափուած են,
ինչպէս նոր օրէնք մ' աստուածային դրոշմով
պատկառելի ընկու ժամանակներն անցան, նոյն-
պէս անցաւ ուսումն ըսկ եկեղեցոյ շու-
քին՝ ներքէ փափաքելի ընկու դարը. Ուսման
օգուտն ինքնին կը խօսի այժմ հայ ընկերութեան
մեծագոյն մասին, և եկեղեցւոյ զանձանակն և եկե-
ղեցականին յորդորն ամենուրեք կարեւոր չեն դըպ-
րոցները՝ նիւթապէս և բարոյապէս կանգուն պա-
հելու համար. Ժողովուրդն ըստ կարողութեան
ինքնայարգող կը հայկայթէ կրթութեան հարկը,
բաւական է որ համոզուի, թէ այդ հարկն առաջա-
դրեալ նպատակին պետի ծառայէ:»

Վերջինիս խօսքերով պատուելի յօդուածա-
գիրն ամենեկն նպատակ չունի հերքել հոգեւոր իշ-
խանութեան կարեւորութիւնը և կրօնի անհրա-
ժեշտութիւնը, այլ ընդհանրապէս նա կամենում է
ցոյց տալ, թէ ինչով եկեղեցականը կարող է եկե-
ղեցոյ և ժողովրդի պետանի անդամ դառնալ:

Թեան մէջ, որտեղ նորը առաջ գնալու հա-
մար պիտի զարգանայ օտար լուսաւորութեան
ներդրութեան տակ,—նորը և հինը, ծնող-
ները և որդիները՝ միմեանց չեն հասկա-
նում:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՖԼԻՍԻ ՓՈԽԱԳԱՐՃ ԿՐԵՂԻՏԻ ԸՆԿԵՐՈՒ- ԹԻՒՆԸ

Մարտի 16-ին, կիրակի օրը, տեղի ունե-
ցաւ Թիֆլիսի Փոխադարձ կրեղիտի
ընկերութեան ընդհանուր ժողովը. Այ-
լուրի դահլիճում, Մուխրանսկու տանը՝ Նա-
խագահում էր զարձալ խորհրդի նախագահ,
պ. Աղաբաշեւ ժողովը բանի մի վիճաբա-
նութիւններից. յետոյ, բաց բուհարկութեամբ
հաստատեց ընկերութեան տարեկան հաշիւը
և միւս տարվայ համար նախահաշիւը:

Ստորին յետոյ անցան վերաքննողա-
կան յանձնաժողովի անդամների և նրանց
կանդիդատների ընտրութեանը, որ և կատար-
վեցաւ գաղտնի բուհարկութեամբ, գեղեցիկ
Բնորոշման վերաքննողական յանձնաժողովի
անդամներ՝ պ. պ. Ս. Սափանէլի, Վ. Պօլ-
զով և Գրիգոր Ներճուրի, իսկ կանդիդատներ՝
պ. պ. Մ. Վարդանանով, Յ. Շաքինով և Ն.
Վարսով:

Բնորոշման վերջանալուց յետոյ, խորհրդի
անդամ, պ. Սափանէլի ներկայացրեց ընդհանուր
ժողովին խորհրդի հաշուեկալ առաջարկու-
թիւնը՝ մինչև այժմ եղած բոլոր օգուտը, որ
բաժանուում էր բոլոր անդամների մէջ՝ հաւա-
տար կերպով, դիվիդենդի ձևով. հաշիւով
մի յայտնի պրօցէնտ իւրաքանչիւր անդամի

«Ուր որ մարդիկ կան, ասում է նա, կրօնն ալ ան-
հրաժեշտ է, ինչ որն որ ունենայ այդ կրօնը, և
կրօնականն իր յատուկ նուիրական շրջանն ունի,
որ կարող է հրահանգել ժողովուրդին և անոր բա-
րոյական զարգացման հոգ տանել. Սակայն կրօն
մ' երբ պարզապէս չոր ու ցամաք բառական մեկ-
նութիւն կը դառնայ, երբ փոխանակ հոգի և միտք
կենդանացնելու, զանոնք կը սեղծի, կը բխանի,
կը կուրացնէ,—այդ կրօնն ինչն ըստ ինքեան մե-
ռած կրօն մ' է, և միայն դիւանդու վրա կը ներ-
գործէ: Ինչ որ երկնային է կրօնի մը մէջ պահե-
լով, մարդկային հիշմանութեամբ չիմտալողեան
նորոգելն և ժամանակիս հոգեւոր համեմատ տնօրի-
նելն, յառաջագիտութեան ընդունակ ժողովրդեան
մը հոգեւոր և մտայ պահանջումներուն համեմատ
վարուել և անոր վրա բարոյական իշխանութիւն
մ' անվթար պահպանելու միակ եղանակն է: Այս
ճշմարտութեան չափ կրօնական ընկեն ետեւ
պետի համոզուի մեր հոգեւորական դասը, և ար-
դէն առաջին մէկ մեծ կրօնական և ազգային դաս-
տիարակութեան մէջ իրեն մնացած խիստ աննշան
մէկ դերը:»

Պ. յօդուածագիրը զարմանում է, թէ հայ կղերն
ինչից է վախենում, որ չէ կամենում եկեղեցին
մաքել աւելորդապաշտութիւններից և զպրօցի
մէջ մտնել այնպիսի ուսում, որ համապատաս-
խան լինէր ժողովրդի այժմեան կենսական պա-
հանջներին. Նա խորհուրդ է տալիս, թէ կղերը
գտնեա իւր շահերը և իւր գոյութիւնը պահպա-
նելու համար պէտք է անէր այդ, եթէ ոչ, նա ինքն
ըստ ինքեան կը գրկուէր ժողովրդի հետ կապը
ունենալուց. Ժողովուրդը յառաջ կը գնայ այն ճա-
նապարհով, որը հարթում է նրա առջև իր դարը
և ժամանակը. իսկ եկեղեցականը յետ կը մնայ,
չափ յետ, և վերջապէս կանջատուի իւր հօտից:»

Ահա պ. յօդուածագիր Խոսքերը:
«Ուրեմն հայ կղերն իր արդի գրութեամբը, գրու-
թիւնը, որ ի վարուց դատաւարութեամբ աստուած-
պետութեան կը նայի, ոչ միայն ներկայ այլ և
ապագայ սերունդը ձեռք է կը հանէ և իր պաշ-
տօնին կը հրաժարի անգնտ: Շատ դիտում մար-
դիկ ըսին և նորերն ալ անդադար կը կրկնեն՝ որ
ժողովրդեան վրա տիրելու համար պէտք է մանկա-

Պերեյկինսը խոսքերից յետոյ պ. յօգուածագիրն աւելցնում է, թէ հայ եկեղեցականը մինչև անգամ կ'օրօքը հայ ժամուկներին ուսուցանելու ահնդդունակ է, ուր մնաց, իր նրանից պահանջվի միւր գիտութիւնների և արհեստի դասաբուռութիւն դարցիլ մէջ և լորն ապացոյց նրանց խորն տղիտուններն ընտանիք է նրանցից հնդկականութիւն հաստատողները և երբեմնպէս նրանց կողմէի հրատարակված յօդուածները լրագրներին մէջ ։ Ճշտա զպրոցներու մէջ, ասում է յօդուածագիրը, քրիստոնէական վարդապետութիւնն դաստառներն ինկ աշխարհականներն և ամէն օր ամէն ամիս գաւառներէն դասաբուսելի կը խնդրուին, ամի պատճառաւ ոք կ'ընտանիքներն անկարող են ժողովրդներն ուսուցնապարտութիւնն վաճարելը դո՛ք ընդէ և տակաւ կ'ըսէ դասաբուսելու ։

Յ եկեղեցի պարտօնէին իր պատկանի իր հօ-

բառեր են, չը կայ մի ուսումնարան որի մէջ կըր-

բացւում է մրցութեան սարսափելի ասպարէզը:

ճաղաքում, բայց ինչ կատակերով թին են իս-

գութ փանականոց պատսպարաններն են: Եթէ

վան փառաբանությանը լրիվացնող հոգևոր
միտքն արդիւնաւէտ մտնուող պիտի դառնէ, միւս
կողմէն ապօրէն փառասիրութեան մը յարուցած

զուտ նոցա հետ տեղացի ժողովուրդը, մի թուրք հարցում է, որպէս զինք զրաւելով դէպի ինքը քրդի ուշադրութիւնը, մի այլ թուրք խոսեմաբար անհետացնում է ոչխարներից մինը, մի հայ կրպ- ցնում է խնդին մերկ վերն մի ձայնաւոր ապ- տակ, երկրորդը նորա զինքի մատով գետին է դրոշմում նորա զինքը, Գորդը միայն է շըր- ջապատուած, իրեն արձամարդը ամբողջով, նա լուռ և մոռնոյ տանում է ամեն անպատուութիւն: Բայց եթէ դրանից մէկը հանդիպեց նորան ա- նապատում, կայծակաւ առնէ ընկերացող, հուսա- տանում եւմ, քեզ, ինքն շապիկը ուղիք, բռնկոնն էլ հնար կտայ առանց խոսելու:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԻՆ

Մարտի 14-ին, գիշերը ժամը 2-ին կրակ յայտն- վեցաւ Թիֆլիսի փոքր-բազմաթիւ անուան- ված խանութների շարքում, Սիօնի եկեղեցուց ոչ հեռու: Արդիւնքանք քանի մի խանութներ և փա- ցաւ քաւական ապրանք: Վնասը զեւ յայտնի չէ, Թիֆլիսի ուսումնարանի 14-րդ դասին մի օր անց անձրեւային եղանակ:

Թիֆլիսի գիմնազիայի հայ աշակերտներից հաւաքուած և մեզ պարտի զրեկտորի միջնորդու- թեամբ հայտարար եօթնամասն ուրիշ յօդուստ- վատանքների փոքր-Սիօնայում, մեզ արդէն հայոց- լիքն է: Պօլիս մի նշանաւոր առեւտրական տան միջնորդութեամբ որ քաղաքից արդիւնքը խոս- նել ուղղակի է: Պօլիսում կազմուած յանձնաժե- դովին:

Եւրեւանի թղթակիցը գրում է մեզ՝ ճա- հանդիսան զանազանի վեճով հայր Վահան փա- րպետ Բաւա տաւմի աւելցը զանապարտիցան: Կ- անիայի բաժնեմէկութեանը, իսկ Կիցի զ. Կանա- յանի և հայապարտ գաւառներին անապարտելու համար, Հայր Բաւա տաւմանը որ ինքն էր պաշտ- պանում իրան դատարանում, յայտնեց թէ ան- բաւական է վեճով: Եւ որ անպէտեղան է աւել- աւել բարձր կայարանս:

Եւրեւանից գրում են մեզ, որ լեւափառի հրամանով ուղարկվեցան Երեւանի երկուս- սարգիս, որոնք քաղաքի զարդերն են: Երեւանի ձայնագրութիւն տարիներով, Ալիսան միայն, աւե- լացնում է թղթակիցը, որ այդ երկուստարիները իրանք դու շատ անխորձ են այն աւարկայի մէջ, որ անդրեցնում են ուղիներին:

Քանի մի օր է Անդրկովկասի թէ փոստային թէ հեռագրական յարաբերութիւնները Ռուսաւ- տանից Յիւսի լեռներով: Վերջում են կովկասեան սարերի վրա եկած անանցանելի ձիւների պատ- ձառու: Եւ զայն ապա մի քանի օր անց անցանք զայն լեռներով: Աւելք ստանդարտային մի թղթակիցը, հե- տեւելով լեռին է հաղորդում միջ Օստո օրիւր քո- ղոր կարեւոր քաղաքիս ամենահարուստ պարս- ներից մինը, պ. Չ... խանութը, և տարան խա- նութից 8000 նազը փող: Այդ կորուստը շատ զգալի է պարսիկի, որ երբեք չէր սիրում բաժնե- վել իր փողերից: Քանի մի օր առաջ մի հայ պանդուխտէս, պանսով գործիցան է եղեւնա- գործները երկուսը բռնկեցան, իսկ միւրը փա- խուս: Եկող կրակի, մարտի 16-ին, տեղիւ հոգե- ւոր դպրոցի համար 6 հոգաբարձու և փոք կան- դիկաւ: Այստեղ ընտրվին: Չոր ընդունելու առումն որ ամբողջ քաղաքում այդ պայտսին արժանա- ւոր անձինք չեն ծնուում: Սկիւն հիւսաւաւ- պիսը տեղից իրակցելով, հասարակութիւնը ան- համբերութեամբ նոր եկողին է պատանւո:

Բազում մի թղթակիցը գրում է միւր լու- րերն վերջապէս կրակի օրը, մարտի 2-ին, լու- ցինք մի կանաւաւոր ժամերգութիւն մի եկեղե- ցում, Էջմիածնից եկած Ե. Տէր-Յովնանիստիցի շնորհով, որ պիտի սկսէ այժմ և ծխական դպրո- ցում երգեցողութեան դատաւութիւնը: Ուսում- նարանի հոգաբարձութիւնը, Վեհափառի հրամա- նով պիտի որոշէ նրան շախմատ ուժիկ, իսկ երկու եկեղեցիներից նա պիտի ստանայ տարեկան վարձ 120 ռուբլ:

Նոյն թղթակիցը հաստատ տեղեկացել է պ. Հա- ւան Բէկ-Մէլքիցովի, որ նրա խմբադաւ թուր- քերին լրագիրը պիտի սկսէ հրատարակել մայիս ամսին վերջերս:

Եւրեւանից, մարտի 17-ին, Թիֆլիսի երաժշ- տական ընկերութեան մէջ եղաւ հինգերորդ ան- զամական կոնցերտ: Այդ երեկոյ մենք ուրախու- թիւն ունեցանք լսել օրիորդ Շեքվաւի Է. Խաղը պիանոի վրա: Նրա խաղը, որքան մեզ երեսց, թէ և շատ զգացմունք չունի, բայց ուժեղ և վերին աստիճանի ճիշդ է: Նա անց Եւրեւանի մի պիեսաւ մարում տպւած յայտարարութեան վրա:

Ս.ՐՏԱՒԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՅՐԱՆՍԻՍԻՍՈՒ ՕՐԻՆԱԿԱՆՆԵՐԸ

Յրանսիայի օրինական ներքին (ինքուի- մական) կուսակցութիւնը ամենեւնի չէ կամե- նում եւնթարկել Ֆրանսիական ազգային ժո- դովից յայտնած պետական ձեւին հանրա- պետութեանը: Նա հանգնելի մամուլը շարունակում է պահանջել օրինական թաղա- ւորութեան վերականգնումն Յրանսիայում և այդ յայտնումները ոչինչ ընդդիմադրութեան չեն պատահում հանրապետական իշխանու- թեան կողմից: Նորեւում, ինչպէս պատ- մում են լրագիրները, պատահեց հետեւալ անցըր Ալիսիոն քաղաքում՝ թաղում էին օրի- նական կուսակցութեան պատկանած Վալփոր- տուն մի պարոնին, Թաղման ժամանակ ասած ձառերից մինի մէջ, հանգուցալի մի բարե- կամ ամենատաաթիկ կերպով սկսեց յարձակվի ազգային-ժողովի վերջին վճիռների դէմ: Ներ- կալ զտոյած նահանգապետը և տեղական իշ- խանութիւնը ոչ թէ միայն չէ բողոքեցին ձառի մէջ յայտնած մտքերի դէմ, բայց և հանդիստ կերպով համբերեցին, երբ ամբողջ լրիցեցին «կեցցէ թաղաւորը» բազմա- թիւ ձայնով:

ԲԵՃԱԿԱՆ ԲՊՐՈՑԻ ՀԻՄՆԱԳԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ինչպէս յայտնի է ժընէվում եղած ա- կաբեման այժմ համալսարանի դարձել, բայց այդ համալսարանը լիակատար չէ, այսինքն չունի բոլոր բաժիններ՝ նրան պակաս էր բը- ժըշկական բաժինը: Մարտի 2-ին այդտեղի Plaine Palais անուանված բաղաբի մասում հիւր- դրվեցաւ և բժշկական դպրոցի շինութեանը: Ժամը երեքին նշանակված տեղը հաւաքվի- ցանք բազմաթիւ կարգութեան ներկայացու- ցիւններ, կանոնի կառավարչական պաշտո- նականը, ամբողջ համալսարանի կազմակերպու- թիւնը, այսինքն Ֆակուլտետների ղեկանները, ուսանողները և լեկտորը, պ. Սալի Ֆոխա: Մեծանորիցը զինքն լրանց միջնադարեան փոքր Էրբայիլը ծածկած, զոյնաւոր դասերով, դրօշակներով և կրօնաւորութեամբ շրջապա- ւան էին այն տեղը, որտեղ շինութեան առա- ջին, հիմնական քար պիտի դրվէր: Հրապա- լակը զարդարված էր կանոնի և դաշնակցու- թեան դրօշակներով: Պ. Սալիլը, ժողովրդը հաւանքով ընտրվելով, զարմարեց իր խաղաղ- մի ձառ անեց, որտեղ նա այն միտքը յայտ- նեց, թէ հիմնվող բժշկական դպրոցը մի մեծ նշանակութիւն պիտի ստանայ գիտութեան զարգացման գործի մէջ, որովհետեւ նա միակ կը լինի որ կը միացնէ իր մէջ երկու գիտա- կան ուղղութիւններ՝ քիմիական և ֆիզիոսիական, իսկ մինչև այժմ, պ. Սալի- տրերի կարծիքով, այդ դերը, երկու ազգու- թիւնների գիտական ուղղութիւններն իր մէջ միացնելու, պատկանում էր Սալիս Բոսիլի համալսարանին, որ իբր թէ այժմ կորցրած լինելով իր այդ առաջնայ ուղղութիւնը, դար- ձել է բոլորովն գերմանական: Այդ դպրոցը, անկասկած նա, վերջացնելով իր ձառը, թէ և փոքր մի ազգութեան գործ է, բայց այնպիսի մի ազգի, որ իր զարգացմանը միշտ առաջ- նորում էր մտաւոր շարժմանը Լուրպայում,

և որ երբեք յետ չի կանգնի ոչ մի զօհարե- ռութեան առջև, գիտութիւնը առաջ մղելու համար, որին նա համարում է ամե- նահաւատարիմ պահպան իր ազատութեան և իր ազատ հիմնարկութիւնների Սալիլի ձառը վերջացաւ «կեցցէ ժընէվը, կեցցէ Էջմիցարիա, կեցցէ նոր բժշկական դպրոց» բազմակալութիւններով և հանդիսականների ոգևորած ծափահարութիւններով: Նորանից յետոյ խօսեց Սալի Ֆոխա, որ ցոյց տալով թէ վերջին ժամանակները ինչ առաջադիւսու- թիւն են արել ձիշք, փորձարկան, բնա- կան գիտութիւնները, և զլուսաւորպէս անա- տոմիան, ցանկութիւն յայտնեց որ բժշկական դպրոցի շինութեան ձախտի վրա փորագրած լինելի Վեգլի հետեւալ նշանաւոր խօսքերը՝ «mortui vivos docent» (մեռածները կենդանի- ներին են սովորեցնում): Նա յայտնեց այն- յայտը, որ պետութիւնը խնայողութիւն չի անի նիւթական միջոցների, այլ առատ վար- ձաւորութիւն կը տայ, հրաւիրելով ամենալա- պրօֆեսորներին, եւրօպական այլ և այլ կր- կիրներին:

Հանդէսից յետոյ ուսանողները կրօնաւոր- թեամբ, դրօշակներով, կեցցենք կանգնելով, ան- ցան բաղաբի ամենանշանաւոր փողոցներով և յետոյ մտան մի հիւրանոց, որտեղ սկսեցաւ երկուստարեկան ուրախ ծաշ, ուր սպասվի- ցաւ դարձել մեծ քանակութիւն, ասկիցան շատ ձառեր և երգիցան շատ երգեր: Այս- պէս վերջացաւ ժընէվի բժշկական դպրոցի հիմնադրութեան տօնը:

ԱՄՍՏՐՈՒՆԴԱՐԻԱ

Օֆէնհայմի դատը, որի մասին մեք մի անգամ խօսեցինք, նորանով վերջացաւ, որ նրան արգաւազեցին: Ասում են որ Վ. ինչնայի դատարանը, տեսնելով որ գործի մէջ խառն- են բաւական նշանաւոր անձինք, լու- համա- րից չէ մերկացնել անիրաւութիւնը և արդա- րացնել պ. Օֆէնհայմին: Վ. ինչնայի բանի մի ազատամիտ լրագիրներ և գերմանական լրիթէ ամբողջ լրագրութիւնը բողոքում են այդ տեսակ անարդարութեան դէմ և համա- րում են Վ. ինչնայի դատարաններին Օֆէն- հայմի փողոցով վարձված:

ՆԱՄԱԿ ԳԱՐԻԲԻՃԻՑ

Ներկայ 1875 ամի «Մշակ» լրագրի № 1-ում կարդացուցեցաւ Գարեթից գրուած մի նամակ Մ. Ն. ստորագրութեամբ: Սովորական երեւոյթ է դառել հայերի մէջ, առաջին անգամ գրական աս- պարէզը դուրս դրուել ժամանակ, անպատճառ պատրասկել մի անձնաւորութիւն, կամ աղա- ւաղել ձայնարանութիւնը: Որովհետեւ Պարսկաստանի մէջ իբրեւ քրիստո- նեայ, աղբ առաջին տեղին են բռնում հայերը, և ինչպէս ասում է յօդուածագիրը—կարգացել կրօնի խտրութեան պատճառաւ, չը կարողանալով ըն- տանեկան յարաբերութիւնը ունենալ պարսիկներ հետ, զինքնին հայերին, ուստի և հայերը մասամբ պէտք է եւթարկուէին եւրօպացուց ազդեցութեան: Մասնաւոր եւրօպացուց ասում է Գարեթ *) Պարս- կաստանի մէջ եղած եւրօպացիները այնպիսի մարդիկ չեն, որ կարողանան պատեւ բերել Նւր- պիլից անուան: Բայց պէտք է ասել, որ Գարեթի- ժոյ հայը ասելի ենթարկուեցին այդ ազդեցութեան, քան պարսկաւաճը (?): Եւրօպացիների ապօրինա- ւոր ամուսնութիւնը հայ կանանց հետ ի սկզբում ծագումն է առել Սալիստիցի, 18... թուին, ... փանսանք տեսնելով Պարսկաստանի բնաւանկան վնասուած կեանքը, որտեղ տուաւ Թէհրանի, Սպա- հաբու և Համադանի հայերի մէջ մի անպատկ կին, այդ բանը իրեն Պարսկաստանի հայերի մէջ չը յայտնուէր, նա մարդ ուղարկեց Արդապատկան գաւառը, ուր վերջապէս Սալիստը առաջին օրի- նակը տուաւ այդ պիսի մի ապօրինաւորութեան, երկու աղջիկ յղելով դեպքանին, որոց մինն ինքն պահեց, իսկ միւսը իւր փոխանորդը: Հետ դիտել եւրօպացի բազմամալով, Գալ- րիժոյ մէջ անպատկ կին պահելը հայերից սով- րութիւն դաւաւ: Այդ անբարոյականութեան մեծ

պատճառը, որ մի հասարակական հակապատկեր է ներկայացնում հայի անբան գոված պարկեշտու- թեան դէմ, աղբաւորութիւնն է: Անպատկ կինը գնալով եւրօպացու, արձակուելէն վերին, նորանից ստանում է մի բաւականին գումար, երբեմն տուն, կա՛ հարաւոր և այլն: Բայց պ. Մ. Ն-ը կամենա- լով իւր գրուածին աւելի ազդեցութիւն տալ, ա- սում է թէ «Հայոց հոգեւոր կառավարութիւնը ար- գելեց սաստիկ, որ հայերը օտարների հետ խնա- մութիւն չանեն, ամեն զգուշութեամբ հակեց, որ այդ ապօրինաւոր ամուսնութիւնից ծնած զաւակ- ները հայոց եկեղեցում մկրտուին և հայոց դա- ւանութեան պատկանեն»: Բոլորովն սխալ է նա- խորդ հոգեւոր կառավարութիւնը ամենեւնի այդ- պիսի միջոցներ ձեռք չեն առած, և թէ և պատա- հել է, որ այդպիսի քահանայ չը գտնուէր: աղա- քաւ այդպիսի զաւակները հայոց եկեղեցում են մկրտուած, բայց բոլորեցուն յայտնի է, որ նոքա մեծացած ժամանակ դարձաւ ընդունել են իւրեանց հօրերի դաւանութիւնը: Նթէ նախորդ հոգեւոր կառավարութիւնը ձեռք առած լինէին «ազգու- միջոցներ», այժմ Գալրիժոյ հայ հասարակութիւնը չէր ընկմիւ այնքան անբարոյականութեան մէջ, և այժմ դիւրին կը լինէր կարել նորա չառաւիղ- ները և արմատախիւ աւելի, եթէ արդէն արմատ- ները այնքան զօրացած չը լինէին:

Յօրեան Սրբազանի ժամանակ մի յոյն, որ ու- նեցել էր մի զաւակ այդպիսի մի ապօրինաւոր ամուսնութիւնի մի հայ կնոյ հետ, կրկին ան- գամ մկրտել տուաւ նորան յոյն քահանայի ձեռ- քով, առանց որ հոգեւոր կառավարութիւնը ջանք անէր արգելիլ այդ կրկնամկրտութիւնը: Թէ և ցա- ւալի է, որ այդպիսով հայերի բնաւանկան յա- րաբերութիւնը բարոյական մեծ հարգութեան են կրում, միւս կողմից և շատ ուրախալի չէ, որ հայ ազգը այդպիսի անհարողատ զաւակներ ունե- նայ իւր մէջ, ինչպէս պարզեցում է պ. Մ. Ն-ը, ասելով թէ հայ եկեղեցում են մկրտում:

Պ. Մ. Ն-ը գովելով նախորդ առաջնորդների այդպիսի դէպքերում բռնած ուղղութիւնը, խիստ ցաւում է, որ այժմեան վեճակաւոր Արդեան սըր- բաղանի օրով հայոց հոգեւոր կառավարութիւնը բոլորովն շնորհ է իւր ուղղութիւնից: Եւ իբրեւ ապացոյց նա յառաջ է բերում մի դէպք, այն է Է. Գ. եւրօպացու աղջկայ մի հայ տղի հետ նշա- նուելը և ապա նշանը յետ դարձնելը: Պ. Մ. Ն. ասելի անձնական կրքից քան ճշմարտութիւնից չարժուած, զրպարտում է կաշառակերութեան ծանր յանցանքով մի ազգային գրուել, մի առաջ- նորդ, որին Գարեթու հայ ժողովուրդը մեծ երախ- տագիտութեամբ պարտաւոր է, և իւր զրպար- տութիւնը միայն անձնական թշնամութիւնից է ծագած, վասն զի Է. Գ. աղջկայ հետ նշանուող երկուստարեկ իւր անդրադուկ եղբայրն է:

Այս, Է. Գ. եւրօպացին իւր աղջկիկը նշանել էր մի հայ երկուստարեկ հետ: Թէ և Է. Գ. կինը հայ է և հայ դաւանութիւնն ունէ, ու իր աղջկիկը և միւս զաւակները հայ եկեղեցում են մկրտուած, բայց այդ չէր արգելում որ Է. Գ. իւր զաւակները կրթել բողոքական կրօնի մէջ: Նա իւր երկու աղ- ղայքն արդէն մանկութեանց ուղարկել է Չուի- ցերիա, և իւր այդ նշանուած աղջկիկը փոքր հա- տակից դատարարակել է Ուրմիոյ բողոքական- ների դպրոցում: Ուստի շատեցը զայնացին և հայերի մեծ մասը չը հաւանեցին այդ խնամութեան, մասնաւոր որ նոյն իսկ նշանուած ժամանակ աղ- ջկիկը միշտ յաճախում էր բողոքականներին ժողո- վարանը: Հայերի անհաւատութիւնն այն մասին էր, որ աղջկիկ մի եւրօպական ձեռով կրթուած օրիորդ, չէր կարող վարուել մի անկրթիւ և ան- դատարարական հայ տղի հետ: Ումեղ միւսը միւսը ցամ ասացին, որ տղան այն պայմանաւ է ձեռք բերել հօր յօժարութիւնը, որ Վարդապետ մէջ մի քանի բողոքականների դպրոց բանայ: .

Այդ երկու տարի էր, որ աղջկիկը նշանուած էր, և թէ և հայրը ամեն ժամանակ սովորում էր պա- կուել, բայց տղան զանազան պատճառներով յե- տաճում էր: Եւ որովհետեւ Պարսկաստանի մէջ ամօթ է համարվում, որ աղջկիկը շատ ժամանակ միայն տան մէջ նշանուած, ուստի հայրը ուղար- կում է աղայի մօտ իւր աղջկաններից մինը պ. Վաղար անուամբ և առաջարկում է նորան պա- կուել, ասելով՝ թէ այն անգամ ևս մերժես, նշանը յետ պիտի տամ: Տղան պատասխանում է, որ հարմարիկ պատրաստութեանց համար փող չունէ, այդ պէտք է, որ գնայ Թէհրան այդ մասին: Բայց աղջկայ հայրը տեսնելով, որ այդպիսով երկու երեք տարի ևս յետաճուելու է, պահանջում է որ տը- դան մինչև մի փոքր ժամանակ դնէ այնքան դրամ բերէ, օրինակ 300 թուման, որ ինքն ա- պանով լինէ, թէ իւր աղջկիկը քաղցած չէ մնա- լու, յաւելացնելով՝ որ ինքն պատրաստ է մի տուն ևս ընծայելու բնակութեան համար: Հաստ խօս-

*) Trois ans en Asie, Gobineau, Paris 1858.

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ